

BIBLIÁNK

☞ A MAGYAR BIBLIATÁRSULAT HÍRLEVELE ☞

XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM • 2017. JÚNIUS

Tartalom

- Bibliás programok a reformáció emlékévében
- Köszöntés az Olvasónak!
- Beszámoló előző adománygyűjtő akciónkról
- A Biblia és a reformáció kiállítás szöveggönyve
- Megnyílt a Bibliamúzeum!
- A Norvég Bibliatársulat látogatása Budapesten
- Haladnak a jelynelvi bibliafordítás munkálatai
- Új adománygyűjtő akciónk meghirdetése
- Bibliahírek a nagyvilágból

Új adománygyűjtő akciónk:

Ajándékozz egy Bibliát a reformáció évében!

Bibliai Szabadegyetemi Tábor – bibliaismereti tábor Bózsván az Adventista Teológiai Főiskola szervezésében. A tábor időpontja: 2017. augusztus 13–19. A táborba 2017. június 15-ig lehet jelentkezni az info@adventkiado.hu e-mail címen, vagy a 06-30/664-3103-as telefonszámon.

ARómai levélértelmezése az ortodox teológiában, a reneszánszban, a reformáció korában és a mai bibliatudományban – konferencia a Szegedi Nemzetközi Bibliikus Konferencia Alapítvány szervezésében. A konferencia időpontja 2017. augusztus 28–30. Helyszín: Szeged, a Dóm altemplomában található konferenciaközpont. További információ: sznbk1988.hu

A Károli Biblia nyelve – konferencia a PPKE Bölcsészettudományi Karán. A konferencia időpontja: 2017. október 17–18. További információ: btk.ppke.hu

„Vissza a forrásokhoz” vándorkiállítás – a Magyarország Kormánya által létrehozott Reformáció Emlékbizottság és a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) különleges tárlata, mely levéltárról levéltárra jár a reformáció emlékévében. Az egyes állomások részletes listája a reformacio2017.hu oldalon található.

PÜNKÖSDI ÖKUMENIKUS BIBLIAOLVASÁS BUDAPESTEN

„A Biblia mindenkéé!”

www.abibliaolvasasok.hu
www.bibliaolvasasok.hu

IDŐPONT:
2017. június 5.
(pünkösdhétfő)
14.00-17.00

HELYSÍN:
a Kálvin térs református templom környéke

➤ Az első pünkösd nyitóját követően, a Reformáció 500. évünnepén közönségszolgálat, egyetemes és egyházi olvasók találkoznak a Biblia választott részén: „Jsten eszi hozzá!”

➤ **A BIBLIAOLVASÁST 17.30-TÓL ORGONARONCZERT ES 18.00 ÓRÁTÓL ÖKUMENIKUS ISTENTISZTELET ZÁRJA**

➤ Szervetiel vársunk mindenkit, akinek fontos a Biblia, Jsten hozzáánk szóló beszéde

➤ Ha olvasni szeretne, részvételi számdékat az info@bibliaolvasasok.hu címen jelezze. 2017. június 2-ig

SZERVEZŐKÖR: Magyar Bibliatársulat Alapítvány • Kálvin Területi Református Könyvtár és Bibliatársulat • Luther Kiadó

Luther bibliafordítása és a német irodalom – Dr. Horváth Géza irodalomtörténész előadása az Evangélikus Országos Múzeumban (Budapest, Deák tér 4.) Időpont: 2017. október 26. 18:00–20:00

„Ige-idők” – a református és az evangélikus egyház, valamint a Magyar Nemzeti Múzeum nagyszabású tárlata, mely 2017. novemberig láto-gatható. Részletes bemutató a Nemzeti múzeum honlapján: mnm.hu

Ég és föld – **Borsos Miklós és a Biblia** címmel a neves képzőművész bibliai ihletésű munkáit bemutató tárlat tekinthető meg a győri Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeumban. (Győr, Király utca 17.) Nyitva tartás: K-V: 10.00–18.00

HADD LEGYEN VIDÁM A SZENTLÉLEK!

És ne szomorítsátok meg Isten Szentlelkét, aki az ő pecsétje rajtatok a megváltás napjára. (Ef 4,30)

Pünkösöd a Szentlélek kiáradásának ünnepe. Ezt élték át Jeruzsálemben, mintegy háromezren. A Lélek azóta is hívja, gyűjti egyházát és megszenteli azokat, akik nyitott szívvel kérik jelenlétét, erejét életükben. Ezért él az Egyház örök pünkösdben.

Mivel szomoríthatjuk meg Isten Szentlelkét, magát Istent? – kérdezzhetjük ígénk alapján.

Ha az Efezusi levél negyedik fejezetét végigolvassuk, választ kapunk kérdésünkre. Pál, a levél szerzője arról ír, hogy akik új emberré lettek a Lélek által, azok többé nem hazudnak, hanem igazságot szólnak, nem tartanak haragot, hanem készek megbocsátani, nem lopnak, hanem tiszteltben tartják mások anyagi javait.

Ebből következik, hogy a Szentlelket vétkeinkkel, naponkénti elesésünkkel, a kísértésekben való elbukásokkal szomoríthatjuk meg.

Napjaink fellazult erkölcsi világában a nyelv bűnei különösen elszaporodtak. Hérodotosz, a Kr.e. 5. században élt gondolkozó, a történetírás atyja még az erkölcstelen dolgokról való beszédet is tiltotta, manapság pedig sokan a vétkeikkel is dicsekednek. Ha pedig mindez keresztyének között is előfordul, akkor méltán szomorú a Szentlélek.

Nem kevésbé gyakori a haragtartás gyülekezeti közösségeinkben sem. Némely írásmagyarázó ugyan ismeri a „szent harag” fogalmát. Itt arról a „szigorúság” jó belátásra készítheti a megtévedt test-

vért. A veszélye, hogy a vétkes akár meg is keseredhet, s végképp képtelennek bizonyul a megbékélésre. S hogy közben milyen belső testi folyamatokat indít el a tartósan magunkban hordozott harag és a rendezetlen emberi kapcsolat, arról a sebészeti klinikák orvosai számolnak be tudományos dolgozataikban. A Szentlélek pedig szomorú.

A harmadik fajta véték az anyagi javakkal való visszaélés, a jótalan haszonszerzés, sőt mások értékeinek eltulajdonítása. Napjainkban ezt korrupciónak hívjuk a leggyakrabban. Mögötte értékrendszerünk válsága rejtőzik. Korunk embere úgy véli, hogy a legnagyobb érték a materiális javak felhalmozása, a kényelmes élet biztosítása – lehetőleg minél kevesebb munkával. Ténylegesen a pénz válik sokak istenévé, a mammon-imádat pedig kötelező liturgiává. Érthető, ha szomorú a Szentlélek, amikor mindez a keresztyén gyülekezetben is felüti a fejét.

Márpedig ha Efezusban nem lett volna az apostolnak tudomása az említett vétkekről, akkor bizonyára nem említette volna intelmei között. Sőt, a hagyomány szerint ezt a levelet a környékbeli kizsátsai gyülekezetekben is felolvasták, hogy a Lélek munkálkodjék köztük, s ne szomorkodjék, hanem vidám s örvendező legyen, látva övéi keresztyénekhez méltó életét. Ő a pecsétje megváltásunknak. Ő tehet képessé a tiszta életre. Ezért hívjuk segítségül. Hadd legyen jelen életünkben, közösségeinkben ezen a pünkösdön s életünk minden napján!

D. Székib Imre
ny. evangélikus püspök,
a MBTA elnöke

Isten iránti hálával köszönjük meg támogatóinknak, hogy megvalósíthattuk „A Biblia és a reformáció” című hordozható kiállításunkat. Felhívásunkra összesen 1270000 forint gyűlt össze, amelyből három sorozatot készíthettünk a kiállításból, kettőt határainkon belül, a magyarországi gyülekezetek részére, egyet pedig a határon túlra, elsősorban az erdélyi gyülekezetek számára.

2017. január 31-én mutatkozott be a kiállítás Debrecenben, a reformáció kezdetének 500. évfordulóját megnyitó református ünnepségen. Azóta vagy egy tucatnyi településen jártak a kiállítási tablók (például Tökön, Érdligeten, Rákoscabán,

Piliscsabán, Sarkadon, a Lónyay és a Benkő István Gimnáziumban, Szóládon és a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon). Minden gyülekezet és oktatási intézmény számára továbbra is nyitva a lehetőség: az info@bibliatarsulat.hu e-mail címen elő lehet jelezni a kiállítást az év hátralévő részére. A tablók megtekinthetők a www.bibliatarsulat.hu oldalon; kevésbé internet-barát olvasóink számára a „szöveggönyv” nyomtatott változatban is elolvasható mostani hírlevelünk középső oldalain. A kiállítást különösen ajánljuk hittanórák, történelem- és irodalomórák kiegészítőiként, valamint a gyülekezeti reformációs ünnepségek, megemlékezések alapjaként.

A kiállítás az emlékv Debreceni megnyitóján

A Biblia és a reformáció

A MAGYAR BIBLIATÁRSULAT VÁNDORKIÁLLÍTÁSÁNAK SZÖVEGE

A tablok pdf-ben megtekinthetők:
<http://bibliatarsulat.hu/abibliaesareformacio>

Reformmozgalmak a középkori egyházban

A középkori nyugati keresztyénségben végig érezhető volt a feszültség az egyház gazdagsága és világi hatalma miatt, ami a bibliai normáknak nem felelt meg. Az eredeti szegénység és az őskeresztyénség viszonyainak helyreállítását különböző mozgalmak tűzték ki célul, ezek egy részét az egyház elutasította, és eretnekségként üldözte, másik részüket azonban integrálta, s szerzetesrendként befogadta. A második esetre példa Assisi Szent Ferenc (1182–1226) szegénységet hirdető mozgalma, amelyből a ferences szerzetesrend keletkezett. John Wycliffe (1320–1384) angol teológus is fellépett a visszasságok és a pápai hatalom ellen, illetve angolra fordította a Bibliát, őt végül az egyház csak évtizedekkel a halála után nyilvánította eretneknek. Rosszabbul járt csehországi követője, Husz János (Jan Hus, 1369–1415), aki hitéért mártírhalált halt – Konstanzban máglyán égették el.

A Vulgata

A középkorban használt latin bibliafordítás Sophronius Eusebius Hieronymus egyházatyja (Szent Jeromos, 347–420) nevéhez fűződik, aki az 5. század elejére átdolgozta és revideálta a korábban használt ún. Vetus Latina változatokat. Szövege a 9. századra lett általánosan használt és elfogadott, ezért kapta a Vulgata (magyarul: elterjedt) nevet. A Vulgata szövegét a reformátorok hibásnak tartották, a katolikus egyházat konzervatív reformokkal megszerző tridenti (vagy trienti) zsinat (1545–1563) azonban továbbra is előírta a használatát.

A humanizmus mint szellemi mozgalom és a Biblia

A reneszánsz és a humanizmus korában, amely Itáliában 1350 után kezdődött, újra felfedezték az ókori klasszikusokat, megindult a szövegek összegyűjtése, majd kiadása. Divatba jött a görög nyelv is, amelyet a középkorban

Nyugat-Európában már nagyon kevesen ismertek. Különösen felerősödött ez a folyamat az oszmán-török előrenyomulás idején, amikor megszállás alá került Görögország, s végül 1453-ban elesett Konstantinápoly – számos görög értelmiségi nyugatra menekült, hozták magukkal a kódexeiket, s a száműzetésben nyelvtanításból éltek meg. A kialakuló humanista középiskolai és egyetemi tananyagba így bekerült a görög nyelv és irodalom is.

*A görög nyelv divatja, a szövegkritika feltalálása.
Erasmus latin–görög Újszövetsége*

A humanista tudósok az ókori klasszikusok szövegkiadásai közben rájöttek, hogy az egyes fennmaradt kéziratok szövege eltér egymástól, és sok bennük a másolási hiba. Kellott egy módszer, amellyel megkísérelhették a kéziratok hibáit kiküszöbölni: ez lett a szövegkritika. A 16. század elejére jutottak el odáig, hogy a Biblia maga is egy ókori szöveg, amely különböző kéziratokban hagyományozódott, tehát ehhez is a szövegkritika módszerével kell közeledni. A Vulgata hibáit csak úgy lehetett kiküszöbölni, ha megnézték a héber és görög eredetit. Korábbi megfontolások alapján a döntő lépést a jeles tudós, Rotterdami Erasmus (1466–1536) tette meg, amikor 1516-ban megjelentette a görög Újszövetséget, melléteve a saját új latin fordítását. Erasmus nyomán – még a reformáció elterjedése előtt – számos nemzeti nyelvű bibliafordítás is keletkezett.

Megváltozott világ

A 16. század elején az egyház külső és belső kritikája egy megváltozott világban szólalt meg. A könyvnyomtatás feltalálása az 1450-es években új ajándékot adott az embereknek – lehetővé vált az eszmék és gondolatok gyors és hatékony közvetítése. Ebben nagy szerepet játszottak az évente kétszer megrendezett nagy nemzetközi könyvvásárok, különösen a frankfurti, a lipcsei és a lyoni. A földrajzi felfedezések nyomán kitágult a világ, és megváltozott Európa gazdasági élete: a súlypont a Földközi-tengerről átkerült az Atlanti-óceán partjára. A megváltozott gazdasági körülmények között Nyugat-Európában erősödött a polgárság, ugyanakkor a parasztság egy része hirtelen nincstelenné vált. V. Károly császár vezetése alatt egy soha nem látott méretű világbirodalom jött létre, amely magába foglalta az amerikai spanyol gyarmatokat is, ugyanakkor a Német-római Császárság maga elindult a szétesés felé, az egyes tartományok urai egyre önállóbbak lettek.

Az egyház állapota

A nyugati kereszténység állapota válságos volt a 16. század elején, de a bajok már hosszú ideje ugyanazok voltak: a papi nőtlenség szabályát nem tartották be, az egyház óriási vagyon ura lett, a főpapi tisztségek betöltése üzletelések tárgya lett, a szerzetesség válságban volt, az üdvösség elérésének lehetőségét pénzért árulták. Különösen sokat rontottak az egyház megítélésén a reneszánsz pápák, ágyasaikkal, törvénytelen gyerekeikkel, és politikai hatalmi törekvéseikkel. A válságok régebben bejáratott megoldási technikái azonban már nem működtek megfelelően, ezért indulhatott el a reformáció.

Luther Márton fellépése

A lutheri reformáció közvetlen kiváltó oka a római Szent Péter-székesegyház építése volt, amely évtizedekig tartott, és óriási pénzösszegekbe került. Ennek finanszírozására hirdette meg 1515-ben X. Leó pápa az ún. búcsúcédulák árusítását. Erre, és a hozzá kapcsolódó visszaélésekre reagált Martin Luther Ágoston-rendi szerzetes, a wittenbergi egyetem teológiaprofesszora. Wittenberg egy kisváros Németország keleti (akkortájt is fejletlenebb) felében. Bölcs Frigyes szász választófejedelem a székhelyének építette ki, és ő érte el, hogy 1502-ben egyetem létesüljön a városban. A fejedelem a művészetet is támogatta, udvari festőjének megnyerte id. Lukás Cranachot. Szenvedélyesen gyűjtötte az ereklyéket, ennek ellenére Luther és a reformáció feltétlen támogatója lett.

1517. október 31.

Luther 95 tétele a búcsúcédulák ellen

Luther 1517 októberében 95 latin nyelvű tételében bírálta a búcsúcédula-árusítás gyakorlatát, s írását október 31-én elküldte egyházi feletteseinek. A tételek ugyanakkor magánúton is terjedtek, s heteken belül – a szerző eredeti akarata ellenére – az ország egyházi értelmisége is megismerkedett velük, lefordították németre, s kiadták nyomtatásban. A reformátor halála körüli időpontban megfogalmazott hagyomány szerint Luther a tételeket kiszögezte a wittenbergi vártemplom ajtajára, ennek azonban egyetlen kortárs szemtanúja sincs, és nem zajlott róla akkoriban hagyományos egyetemi vita sem. Az utókor szerette forradalmárnak látni a „kalapácsos” Luthert, pe-

Luther kiszögezi a 95 tételt

dig ő valójában csak egyházon belüli reformokra gondolt, s kezdetben eszé ágában sem volt szakítani a középkori egyházal. Az események sodrásában azonban következetesen kitartott álláspontja mellett, s ez az akkori történelmi körülmények között a reformáció kiterjedéséhez, a protestantizmus létrejöttéhez vezetett.

Luther támasza: Melanchthon

1518-ban, 21 éves csodagyerekként érkezett meg Wittenbergbe az egyetem másik meghatározó professzora, Philipp Melanchthon. Az alacsony növésű, sovány, csúnya és szelíd természetű tudós kiváló tanár volt, s elsősorban a nyelveket (köztük a görögöt) és a humán tárgyakat tanította. Jól kiegészítettek egymást Lutherrel, aki testesebb és indulatosabb volt, elsősorban német nyelven írt, fordította a Bibliát, míg Melanchthon mindig békére törekedett, ki akarta békíteni a protestáns irányzatokat, s főként latin nyelvű műveket adott ki. Kettejük munkássága nyomán a wittenbergi egyetem rövidesen Európa vezető tanintézménye lett, ahová özönlöttek a külföldi diákok.

„Luther téziseit... mindenki úgy értelmezte, hogy végre akadt egy egyszerű szerzetes, aki hangosan kimondta, amit ki kellett mondani. Lényegtelen, hogy Luthert félreértették, vagy valamiféle »programot« magyaráztak bele a téziseibe. Határozott, pontosan körvonalazott programok ritkán csináltak világtörténelmet. Éppen Luther plakátjának általános jellege és sokrétősége garantálta a hatást. És mindenesetre az az érzés is – amit nem lehet egyes tézisekkel alátámasztani –, hogy írójában roppant erő és elszántság, bátorság és meggyőződés lakozik.”

Richard Friedental: Luther élete és kora

„Amint a pénzed ládámban csörren, lelked nyomban a mennyekbe röppen”

Johann Tetzel szerzetes ezzel a versikével bátorította közönségét a bűnbocsátó cédulák vásárlására

„Ne feledd, testvérem, hogy ezt az egészet Jézus Krisztus nevében kezdted el...”

Von Staupitz, Luther Ágoston-rendi felettese

„Luthert folyamatosan az Isten-kérdés izgatta, ez volt a szenvedélye és ez kísérte végig egész életútját: »Hogyan található az irgalmas Istenre?« – a szívébe talált ez a kérdés, erre alapozta egész teológiai útkeresését és belső harcait. A teológia számára nem tudományos kérdés volt, hanem önmagát akarta megtalálni benne. Istent kereste és Istenért vívta harcát mindvégig.”

XVI. Benedek pápa

Luther és a Biblia

Luther nagy jelentőséget tulajdonított a Biblia anyanyelven való olvasásának és helyes magyarázatának, hiszen a Szentírás lett az a zsinórmérték, amelyhez a reformáció vissza akart térni. Ehhez azonban szükség volt új és pontos fordításokra, amelyek elkészítésénél a humanista tudományosság eredményeit is felhasználták, s visszatértek az eredeti héber, arám és görög nyelvű szövegekhez. A worms-i birodalmi gyűlésről hazatérőben (1521) Bölcs Frigyes választófe-

jedelem elrejtette Luthert Wartburg várában. „Fogságában” a reformátor szakállt növesztett és Junker Jörg álnéven élt. Itt fogott neki az Újszövetség lefordításának, amely aztán 1522-ben jelent meg gyors egymásutánban két kiadásban is.

Az Újszövetség után kezdett hozzá Luther az Ószövetség lefordításához, de ebben már egyetemi kollégái is segítségére voltak, többek között Melanchthon, Caspar Cruciger és Johannes Bugenhagen. Az elkészült könyvek egyenként is megjelentek, de a teljes Biblia végül 1534-ben látott napvilágot. Luther halála előtt az utolsó, javított német nyelvű Szentírás 1545-ben hagyta el Hans Lufft wittenbergi nyomdáját, címlapján id. Lucas Cranach metszetével.

Luther hatása a nemzeti nyelvű bibliafordításokra

Luther fordítása új lendületet adott a nemzeti nyelvű bibliafordítások készítésének.

A holland Biblia 1526-ban jelent meg Jacob van Liesveldt kiadásában. Dániában I. Keresztély király kérésére készítették el az első teljes fordítást, amely 1550-ben jelent meg. A svédeknél 1541-ben adták ki az első teljes bibliafordítást.

Közép-Európában is egymás után jelentek meg a Szentírások. 1551-ben készült el a lengyel protestáns Újszövetség, és 1563-ban a teljes Biblia. A szlovén Primož Trubar három részben adta ki az Újszövetséget: az első 1557-ben, a második 1560-ban, a harmadik pedig 1577-ben látott napvilágot. A cseh testvérek Bibliája is részenként jelent meg: 1564-ben az Újszövetség, majd 1579 és 1593 között a morvaországi Králice nad Oslavou településen hat kötetben a teljes Szentírás, amelyet aztán összevontan is háromszor kiadtak még az ellenreformáció beindulása előtt.

A szerb–horvát Újszövetség 1562–63-ban jelent meg, az eltérő írás miatt külön ósláv és külön cirill betűkkel.

Luther a bibliafordításról: „Nyugodt lelkiismerettel állíthatom, hogy a tőlem telhető legnagyobb hűséggel és szorgalommal dolgoztam, hamis gondolatom soha nem volt – mivel egyetlen tallért sem kaptam vagy kértem érte és nem is nyertem vele. Tudja az Isten, az én Uram, hogy nem kerestem a magam dicsőségét sem, hanem a jóra való keresztyéneket szolgáltam vele az Ő dicsőségére, az Övére, aki odafenn trónol, és aki a

nap minden órájában annyi jót cselekszik velem, hogy tolmácsoltam volna bár ezerennyit, ezerszer ekkora szorgalommal, mégsem volnék méltó arra, hogy akár egy óráig is élhessek vagy egészséges szemem legyen.”

Luther Márton: Nyílt levél a fordításról (1530)

Tudta?

Luther Márton egyszer bevallotta, hogy húszéves koráig még csak nem is látott Bibliát. A következő húsz évében pedig nemcsak megismerte, de héberből és görögéből lefordította németre az Ó- és az Újszövetséget is.

A svájci reformáció – Zürich

A sajátos társadalmi szerkezetű és erős polgársággal rendelkező Svájci Államszövetség a reformáció fontos központjává vált. A mozgalom első jelentős képviselője Ulrich Zwingli (1484–1531), aki Zürich városát reformálta az 1520-as években: eltávolította a képeket és a szobrokat a templomokból, latin nyelvű mise helyett német nyelvű istentiszteletet vezetett be, a miseáldozat helyét a két szín alatti, kenyérrel és borral osztott úrvacsora foglalta el. Élete végén Lutherrel is szembefordult, mert úgy gondolta, hogy Krisztus nincs valóságosan jelen az úrvacsorában, az inkább szimbolikus közösségi emlékezés az Úrra. Ellentéteiket az 1529-es marburgi vita sem tudta megszüntetni. A vallási változásokkal párhuzamosan létrejött a zürichi főiskola, s megszületett a Zürichi Biblia, amelynek fordításában Zwingli mellett egy másik zürichi lelkész, Leo Jud is részt vett. 1531-re készült el a teljes Szentírás, amelyet aztán később folyamatosan javítottak és revidáltak, legutóbb 2007-ben. A zürichi reformációt Heinrich Bullinger (1504–1575) vitte tovább, ő hozta létre – a genfiakkal kiegyezve – a II. Helvét Hitvallást (1566), amely a református egyházak egyik alapdokumentumává vált.

Genf és Kálvin

A francia nyelvű Genf városa (szemben a német Zürichhel) eredetileg nem tartozott Svájchoz, s csak a 16. század elején vált független városállammá. Nagy hatással volt rá a franciaországi reformáció, lelkészei is részben innen jöttek, köztük a leghíresebb Kálvin János (Jean Calvin, 1509–1564). Kálvin

Genfben szigorú egyházfegyelmet vezetett be, folyamatosan bővítette fő teológiai munkáját az Institutiót, amelynek utolsó érvényes kiadása 1559-ben jött ki a sajtó alól. Megalapította a genfi főiskolát, amely elsősorban a vallási ellentétek által sújtott Franciaország számára képzett lelkészeket. Teológiai felfogása némileg eltért a zürichiekétől: szerinte az úrvacsorában Krisztus valóságosan egyesül a hívekkel, de ez lélekben, a Szentlélek által történik meg. Az ellentétek ellenére Kálvin mégis összefogott Bullingerrel, s így létrejöhett a református teológiai egység. Bibliai kommentárjai (más svájci teológusok hasonló műveivel együtt) jelentős mértékben formálták a református teológiai gondolkodást. Nagy hangsúlyt helyezett a zoltáréneklésre (bár a templomon belül csak egy szőlamban engedte meg), az 1562-ben kiadott genfi zoltárkönyvet mindenütt lefordították, ahol reformátusok éltek (magyarra Szenci Molnár Albert 1607-ben).

Református egyház – református Bibliák

A 16. század közepére véglegessé vált a reformáció két nagy irányzatának szétválása: megalakultak a református és az evangélikus egyházak. A református teológia műhelyeivé a svájci főiskolák (a zürichi, genfi és berni) váltak, az 1560-as években csatlakozott hozzájuk a heidelbergi, az 1570-es években pedig a bázeli egyetem. Kiemelt szerepet játszottak a bibliai tudományok, a visszatérés a Szentírás eredeti nyelvű szövegeihez, s ennek alapján új és jobb nemzeti nyelvi fordítások készítése. Ezt a célt szolgálták az új latin fordítások is, hiszen akkoriban a tudomány és az iskolák nyelve ez volt. Robert Estienne (1499/1503–1559) 1557-ben Genfben adta ki latin Bibliáját, amelyben először jelent meg a mindmáig érvényes versbeosztás. Az Újszövetség görög szövegének új kiadását Kálvin utódja, Théodore de Bèze (1519–1605) rendezte sajtó alá, s egy teljesen önálló latin fordítást is készített. A másik nagy református központban, Heidelbergben szintén egy latin Bibliát adtak ki: a zsidó vallásról áttért Immanuel Tremellius (1510–1580) és veje, id. Franciscus Junius jegyezte az ószövetségi részt, ehhez hozzátették Bèze Újszövetségét (1579). Ezek a szövegek döntő hatással voltak a teljes magyar bibliafordítás megszületésére is.

Magyarország a reformáció korában

A középkori Magyar Királyság válságos állapotban jutott el a reformáció századáig. 1514-ben a Dózsa György által vezetett parasztfelkelés rázta meg az

országot, amelyet aztán véres megtorlás követett. 1521-ben elesett az ország legfontosabb déli végvára, Nándorfehérvár (Belgrád), így a törökök számára megnyílt az út az ország belseje felé. 1526. augusztus 29-én az I. Szulejmán által vezetett oszmán főserég Mohács mellett ütközött meg a magyar haderővel, amely katasztrofális vereséget szenvedett, II. Lajos magyar király az ütközet után menekülés közben az életét vesztette. A győztes török hadak akadály nélkül jutottak el Budáig és Pestig, és kifosztották a fővárost.

A mohácsi csata utáni évtizedekben az ország három részre szakadt. A rendek egymás után két királyt választottak: I. (Szapolyai) Jánost és I. (Habsburg) Ferdinándot. Jánosé lett Erdély és az ország keleti fele, míg Ferdinánd elsősorban az északi és nyugati részeket vette meg a lábát. Mindeközben a Török Birodalom fokozatosan terjeszkedett a középső országrészben, kialakítva a hódoltság területét, Szapolyai királysága (a későbbi Erdélyi Fejedelemség) pedig a törökök vazallus, alávetett, de autonómiával rendelkező állama lett. Ezeket a folyamatokat állandó háborúskodás és anarchikus állapotok kísérték, ezt kihasználva a magyar főnemesség a nem hódoltsági területeken megerősítette a pozícióit a köznemességgel és az egyházzal szemben, időnként az erőszakos lépésektől (templomok és kolostorok kifosztásától) sem visszaritkult. A középkor végén amúgy is válságos korszakát élő egyház helyzetét mindez megrendítette, egyedül a ferences szerzetesrend maradt életerős, s próbálta felvenni a harcot a lassan terjedő reformációval.

A reformáció elterjedése előtt a magyar (egyházi és világi) értelmiség vezető rétege továbbra is külföldi egyetemeken tanult. Az itáliai intézmények (Padova, Bologna, Ferrara) folyamatosan népszerűek voltak, ezek mellett két közeli univerzitás lett a magyarok fő célpontja: az ország nyugati felén élőknek a bécsi egyetem, míg a keleten és északon élőknek a krakkói. Az egyetemekről humanista műveltséggel tértek haza a diákok, ebbe beletartozott a klasszikus, görög és latin nyelvű ókori irodalom ismerete. A humanizmus fellendítette a bibliai tudományokat is, s egyre többen tanulták a héber nyelvet.

„Oltalmaz bennünk sok tévelygéstül, zsidó, török hittül,
Megholt szenteknek imádásátul, az kenyér-Istentül,
Oltalmaz uram az pápaságnak bálványozásátul.
Teljes hitünkkel engedjed nekünk hozzád ragaszkodnunk,
Ne légyen nekünk több reménységünk, te légy mi Istenünk,
Atya és Fiú, Szent Lélek Isten lakozzál mibennünk.”

Bornemissza Péter: Isten városáról (részlet)

„Jól tudja földön ezt minden keresztyén: Nemcsak fegyverrel oltalmaz az Isten. Ezt minden népnek tudására adom: Istenünk vagyon!

Fejedelemség vagyon csak Istenben, minden hatalom vagyon ő kezében; Kiket ő akar, föld kerekiségében: Emeli égben.

Ne ess kétségbe ő nagy jóvoltában, az igaz hitben erős légy magadban, mint Dávid, úgy jársz párviadalodban, hitvallásodban.”

Tinódi Lantos Sebestyén: Dávid király mint az Góliáttal megvívott (részlet)

A magyarországi reformáció kezdetei

Az első magyarországi diák 1522-ben iratkozott be a wittenbergi egyetemre. Kezdetben a német anyanyelvűek jöttek, de 1529-től már egyre több magyar is. Az 1540-es évektől már tömegesen elterjedt a reformáció a három részre szakadt országban. A magyarországi diákok legnagyobb támogatója Melanchthon volt, sokan nála laktak és étkeztek, s hazatérésük után is megtartották a levelező kapcsolatot a mesterükkel. Vasárnaponként latin nyelvű istentiszteletet tartott a németül nem tudóknak, s lehetővé tette, hogy 1555-ben létrehozzák diáktársaságukat, a coetust. Melanchthon – Lutherrel ellentétben – mindvégig közvetíteni igyekezett a reformáció irányzatai között, s ezért a svájciakkal (köztük Kálvinnal) is kapcsolatban állt. Ezek után nem csoda, hogy reformátussá vált magyar tanítványai is kezdetben folyton Melanchthonra hivatkoztak.

Egyháztörténések, történészek és irodalomtörténések régóta vitatkoznak azon, hogy melyik társadalmi rétegnek köszönhető a reformáció gyors elterjedése Magyarországon. Kezdetben a főnemesség szerepét hangsúlyozták, aztán az 1950-es években megszületett a mezővárosi reformáció elmélete. Ebben annyi igazság van, hogy a mezővárosi polgárságnak valóban nagy szerepe volt a protestantizmus megerősödésében, közülük származott a lelkesek és tanárok legnagyobb része. Újabban egy történész a végvári katonaságot is úgy mutatta be, mint reformációt hordozó réteget. Az igazság középen van, és soha nem szabad elfelejteni, hogy a reformációban legnagyobb ereje az Ige hirdetésének, a Szentírás anyanyelvre fordításának volt, és annak, hogy Isten szava közelebb került az emberekhez. A középkorban a Biblia magyarázata, olvasása kevesek kiváltsága volt, ez a reformációval gyökeresen megváltozott.

Heidelberg látképe

A svájci reformáció hatása

A svájci reformáció képviselői közül először Zwingli tanai jutottak el Magyarországra. Elsőként Kálmáncsehi Sánta Márton próbált meg az ő szellemében szervezkedni a Tiszántúlon. Tanítványa, Szegedi Gergely később Melius Péter lelkészpartosa volt Debrecenben. A döntő lépéseket a református egyház megalapítására 1558-ban tette meg Szegedi Kis István és Thúri Farkas Pál, de a folyamat Erdélyben és Kelet-Magyarországon 1565–1566-ig elhúzódott. A református szervezkedés a török hódoltságban kicsit lassabb volt, Nyugat-Magyarországon viszont csak az 1500-as évek végén vált szét szervezetileg a református és evangélikus egyház. Erdélyben 1565-ben indult meg az unitárius mozgalom (ők nem fogadták el a Szentháromság tanát), amelynek tevékenysége rövidesen egy önálló egyház megalapításához vezetett – a folyamatot heves hitviták kísérték a reformátusok és az unitáriusok között. Az unitáriusok központja Kolozsvár volt, első püspökük Dávid Ferenc.

Mivel Wittenbergben az evangélikus egység hívei hosszú küzdelemben kiszorították Melanchthon követőit az egyetemről, a magyar református diákoknak egyre kényelmetlenebb volt itt tanulni, 1592-ben rövid időre ki is tiltották őket. Ezért 1584-től kezdve mind többen iratkoztak be a református heidelbergi egyetemre, amely a svájci irányú reformáció második számú központja volt. Itt is volt egy karizmatikus személyiségű teológiai professzor, aki felkarolta őket, a sziléziai születésű David Pareus (1548–1622). Ez a korszak 1622-ben ért véget, amikor a harmincéves háborúban a császári csapatok elfoglalták a várost, és harminc évre maga az egyetem is megszűnt. A Heidelbergben tanult magyar diákok – köztük például Szenci Molnár Albert

– nagy szerepet játszottak a magyarországi református egyház megerősödésében, jelentős teológusok és egyházi vezetők kerültek ki közülük.

A vizsolyi Biblia előzményei

A 16. században sokan nekiláttak a Biblia fordításának: szinte minden képzetesebb lelkész és tanár tervbe vette ezt a munkát, de csak kevesen jutottak el a nyomtatásig. Sylvester János sárvári tanár az Újszövetség fordítását készítette el; pártfogója, Nádasdy Tamás még nyomdát is állított, hogy ezt kinyomtathassák. A fordítás 1541-ben látott napvilágot. Elkészítésekor Sylvester nagyban támaszkodott Erasmus kétnyelvű, görög–latin kiadására. A mű a mai olvasó számára nehezebben használható, mert Sylvester tisztántúli „íz” nyelvjárásában készült, s a nyomda is nehezen olvasható betűtípust használt. Fordítás közben a sárvári tanár sokat foglalkozott a magyar nyelvvel és stílussal, kiadott egy magyar nyelvtant is, s rájött, hogy a magyar nyelv tökéletesen alkalmas időmértékes verselésre.

A Tokaj-Hegyalja környékén protestáns lelkészként működő bencédi Székely István a Zsoltárok Könyve prózai fordítását készítette el és jelentette meg 1548-ban Krakkóban. Felhasználta a középkori átültetéseket, a Vulgátát, és a héber eredeti alapján készített más latin nyelvű kiadást is. Ígéretet tett a teljes Biblia lefordítására is, és feljegyezte, hogy már dolgozik Mózes öt könyvén. Ha valóban voltak kéziratoss fordításai, azok beépülhettek a vizsolyi Bibliába, ugyanis utolsó lelkészi állomáshelye Gönc volt, ahol még életében felváltotta őt Károli Gáspár, a teljes magyar nyelvű Szentírás létrehozója.

Az erdélyi szász származású kolozsvári lelkész és nyomdász, Heltai Gáspár 1551-ben indította el bibliakiadási vállalkozását. Nem egyedül fordított, hanem segítőtársak között osztotta szét a munkát. Amelyik kötet kész lett, azt rögtön ki is nyomtatta, az egyes kötetek tehát nem sorban jöttek, és külső formájukban is eltértek egymástól. A kifejezetten gördülékeny nyelvezetű szöveg sok jót ígért, az erdélyi vallási változások miatt azonban a munkálatok 1565-ben, amikor már csak egyetlen kötet volt hátra, félbemaradtak, mivel több fordító (s néhány év múlva maga Heltai is) csatlakozott a kialakulóban lévő unitárius egyházhoz. A Szentháromságot tagadó irányzat képviselői a hitvitákon éppen a Biblia (főként az Újszövetség) egyes helyeinek értelmezését állították a középpontba.

Nekilátott a bibliafordításnak Debrecen nagy munkabírási reformátora, Melius Péter is. Rövid élete alatt megjelent tőle Ézsaiás könyve, a két Sámuel és a Királyok könyvei, a Krónikák és Jób könyve. Állítólag az Újszövetséget is elkészítette, ez azonban elveszett, ma már egyetlen példányt sem ismerünk belőle. Lelkészi utóda, Félégyházi Tamás maga is nekilátott egy Újszövetség-fordítás elkészítésének, de halála megakadályozta annak befejezésében, ezért Júdás levelét már Gönci Fabricius György (a város vezető lelkésze, Meliushoz hasonlóan tiszántúli református püspök) fordította, s ő írta meg a könyv előszavát is. Így jelent meg aztán az Újszövetség 1586-ban, a lapszálon számos kommentárral és párhuzamos bibliai hellyel. Érdekes módon ennek az Újszövetségnek a szövege egyáltalán nem hatott a vizsolyi Bibliára, talán azért, mert megjelenési évében a vizsolyi Biblia fordítási munkáit már lezárták, és elkezdődött a könyv végső szerkesztése.

„Az imádság és a szorgalmatos igyekezet megvolt, hogy az Úrnak igéjében tisztán cselekedjünk. Ha fogatkozás volt bennünk, emberek vagyunk és igen gyarlók; Istentől és emberektől bocsánatot kérünk. A szegény együgyű keresztyéneknek akartunk szolgálni és használni. Sylvester János, a jámbor, jó és hasznos munkát tölt, ki azelőtt... Szigetben az Újtestamentomát kinyomtatta. De mi fogatkozás lött legyen abba, azt az istenfélő keresztyének meg tudják ítélni, egymás mellé tartván a két munkát, az övét és a miénket.”

Heltai Gáspár ajánlása Újszövetség-kiadása elé, 1561.

„Kezdetben vala a beszéd, és a beszéd az Istennél vala, és Isten vala a beszéd. Ez kezdetben az Istennél vala. Minden ő általa lett és az mellett semmi ő nála nélkül nem lett. Őbenne élet vala és az élet világosság vala az embereknek, és a világosság a sötétségben világosságot ad, és a sötétség őtet meg nem foglalá.”

János evangéliumának első versei Sylvester János fordításában, mai átírásban.

A vizsolyi Biblia

Az első teljes nyomtatott magyar bibliafordítás európai összehasonlításban viszonylag későn (a cseh protestáns Bibliával nagyjából egy időben) jelent meg. Megszületését Károli Gáspárnak köszönhetjük (a Bibliák címlapján Károli olvasható, ezért a nevét Károlinak írjuk és Károlyinak ejtjük), aki Göncön és Tállyán volt lelkész, s egyben az önálló abaúji református egy-

házmegye esperese. Az 1570-es években kezdte el szervezni azt a fordítói munkaközösséget, amelynek tagjai közül csak öt ismerjük. Felosztották egymás között az egyes bibliai könyveket, s 1586-ra elkészült kéziratban a teljes magyar szöveg. Ezt Károli olvasható kézírással lemásoltatta, s ekkor fogott neki a végső szerkesztési munkáknak és kiegészítéseknek.

A teljes magyar Biblia elkészítését jómódú református főnemesek támogatták: Mágocsy Gáspár és András. Ők szerencsétlen módon éppen a munka végső fázisában haltak meg, örökösük, Rákóczi Zsigmond (1544–1608) azonban vállalta a munka befejezésének segítségét. Gondoskodni kellett egy nyomdáról is, Károliék először a lengyel határ közelében fekvő evangélikus kisváros, Bártfa nyomdászával tárgyaltak, de nem tudtak megegyezni. A Bártfára menő küldöttséget Thúri Mátyás abaújszántói lelkész vezette, valószínűleg ő is a fordítók egyike volt. Végül Rákóczi a birtokára, a Göncköz közeli Vizsolyba költöztetett egy nyomdát, s egy üresen álló házat ajándékozott a nyomdásznak és csapatának. A ház a református templommal szemben állt, ma már nincs meg, a helyén álló barokk épületen emléktábla jelzi az egykori eseményeket. A nyomda korábban a jeles evangélikus lelkész-íróé, Bornemisza Péteré volt, halála után a lengyel származású Mantskovit Bálint működtette tovább. Hogy elvégezhesse feladatát, fejleszteni kellett a felszerelést, s papírt kellett vásárolni, ez Rákóczi Zsigmond segítségével nélkül elképzelhetetlen lett volna. Mire Mantskovit 1588 őszén Vizsolyba érkezett, már négy sajtóval rendelkezett. Egy sikertelen próbanyomat után végül 1589. február 18-án kezdődött el a Szentírás nyomtatása, s mintegy másfél év után, 1590. július 20-án fejeződött be.

Az elkészült könyv nagy (ún. folio) alakú volt, vastagsága miatt két-három kötetbe is lehetett kötetni. Becslések szerint 700–800 példányban jelenhetett meg, s az ára igencsak borsos volt. Benne voltak az úgynevezett deuterokanonikus (régőbbi, protestáns szóhasználattal „apokrif”) könyvek is, amelyek a katolikus bibliafordítások ószövetségi részében megtalálhatók, viszont a héber Bibliából hiányoznak, és így később a protestánsok sem tekintették ezeket a kánonhoz tartozónak (például a Makkabeusok könyvei). A főszöveget lapszéli jegyzetek, párhuzamos bibliai helyek feljegyzései kísérik, Károli minden fejezet elé tartalmi összefoglalót is igyekezett írni. Nagysága és súlya miatt elsősorban templomi használatra szánták, de a fennmaradt

kötetek tulajdonosi bejegyzései alapján jómódú nemesek is megvásárolták. A mai napig csaknem hatvan (egy esetben csonka) példány maradt belőle, ennek ellenére óriási értéket képvisel. Ez a fordítás lett az alapja az összes további protestáns bibliakiadásnak. Biblikus nyelvezete óriási hatással volt a magyar népnyelvre, megerősítette azt a korábban beindult folyamatot, amely az északkeleti nyelvjárást tette meg a kialakulóban lévő magyar köz- és irodalmi nyelv alapjának. Szenci Molnár Albert – aki a kinyomtatás idején gönci diák volt, s küldöncként maga is részt vett a munkában – a vizsolyi Biblia nyelvére fordította le a 150 genfi zsolnárt, és ez a nyelv szervesen beleépült az elmúlt századok íróinak műveibe.

„Meggondolván azért az anyaszentegyháznak az mi nemzetségünk között ez dologban való fogyatkozását [ti. hogy nem volt még teljes magyar bibliafordítás], és jövőendő épülését, másfelől az mi tisztünket, az Istennek nevét segítségül híván, minekutána hozzákezdettem volna egy néhány jámbor tudós atyafiakkal, kik nékem az fordításban segítséggel voltak, meg nem szüntem addig, mígnem véghez vittem az Bibliának egészen való megfordítását, melyben munkálkodtam közel három esztendeig nagy fáradtsággal, testi töredelemmel, de oly buzgóságos szeretettel, hogy én egy szempillantásig ez nagy munkát el nem untam, hanem nagy serénységgel és szeretettel munkálkodtam, mígnem elvégezném azt.”

(*A vizsolyi Biblia előszavából*)

A vizsolyi Biblia utóélete és hatása

A vizsolyi Biblia példányai hamar elfogytak, ezért a fiatal Szenci Molnár Albert megfogadta, hogy Németországban újra kiadja azt. Először heidelbergi diáktársával, a kitűnő hébertudós Thuri Györggyel együtt akart nekifogni a munkának, de Thurinak pártfogója hívására haza kellett utaznia. Szenci Molnárnak 1606-ra sikerült csak példányt szereznie az első kiadásból, ekkor kezdődött el a szöveg átnézése és javítása. Legfőbb támogatója Móric hesseni tartománygróf volt, aki Marburgban lehetőséget adott neki arra, hogy nyugodtan dolgozhasson. A nyomtatás egy Frankfurt am Main melletti kisvárosban, Hanauban készült el 1608-ban, a kiadás terhéért egy kegyes asszony, Levinus Hulsius özvegye vállalta magára. Kisebbségi lett, mint a vizsolyi kiadás (úgynevezett negyedré), az elején szójegyzék segíti a megér-

tést, s a végén ott van az előző esztendőben kiadott *Zsoltárkönyv és Heidelbergi Káté* kivonatos változata. Kétnyelvű előszavában megemlékezik Károli Gáspárról, az „istenes vénemberről” is. A hanai Biblia német bibliakiadások mintájára készült, különválasztja az apokrif könyveket, kiegészíti a Károli által hiányosan megadott tartalmi összefoglalókat, beszúr a lap szélén számos párhuzamos bibliai helyet, s általában a mai nyelvhasználat irányába javítja az első kiadást.

Mivel a hanai kiadás 1500 példánya gyorsan elfogyott, Szenci Molnár Albert 1611-ben egy új kiadást rendezett sajtó alá, amely egy Rajna melletti kisvárosban, Oppenheimban került nyomdába, 1612-ben készült el, s a kiadója ugyanaz volt, mint az előzőnek. Ez még kisebb lett (úgynevezett nyolcadrét alakú), ennek következtében kimaradtak belőle az első két kiadás szöveges lapszéli magyarázatai, s lerövidültek a fejezetek tartalmi összefoglalói. Hasonlóan a hanaihoz, itt is kiegészíti a bibliai szöveget a *Zsoltárkönyv*, és a *Kis katekizmus*. Ezt követi néhány imádság, majd egy kis énekeskönyv (az ún. oppenheimi függelék), amelynek mintája szintén német volt. Itt már olvasható a teljes *Heidelbergi Káté* szövege, illetve a német református tartomány, Pfalz *Agendájának* magyar fordítása.

Az első teljes katolikus bibliafordítás

Közben készült a katolikus bibliafordítás is: Káldi György jezsuita szerzetes fogott neki 1605-ben, s az első változattal 1607-re készült el. Fordítója a tridentinai zsinat által elfogadott latin szövegváltozatot, a Vulgatát vette alapul. Végül csak 1626-ban jelent meg Bécsben, a végén Káldi egy *Oktató intés* nevű függelékben megtámadta Károli Gáspár és Szenci Molnár Albert kiadásait, ezért ezt református részről egy viszontválasz követte.

Jansonius Biblia

Az oppenheimi Biblia újabb kiadását Hollandiában tanuló diákok rendezték sajtó alá, 1645-ben jelent meg Amszterdamban, ez volt az ún. Jansonius-féle Biblia (a kiadójáról elnevezve). Ugyan évtizedekig népszerű maradt, de az idegen szedők és nyomdászok miatt számos nyomdahiba került bele.

A váradai Biblia

1661-re készült el a nagyalakú váradai Biblia, amelynek szövegét Köleséri Sámuel javította ki, s új lapszéli kommentárokat írt hozzá. Nyomatását Szenci

Kertész Ábrahám kezdte el 1657-ben Váradon, de a török ostrom és a vár eleste miatt már Kolozsvárott fejezte be. Ez az első olyan magyar protestáns Biblia, amelyből hiányoznak az apokrif könyvek. Összesen 6000 példányban jelent meg főként református főnemesek költségén, s gyorsan elfogyott.

„Aranyas” Biblia

A neves magyar betűkészítő és nyomdász, Tótfalusi (Misztótfalusi) Kis Miklós Hollandiában kezdett neki az 1680-as évek első felében egy új kiadásnak. Mivel közben odahaza megkezdődött a török elleni nagy visszafoglaló háború, nem kapott otthonról anyagi támogatást, és saját költségére végezte el a munkát. A szöveg hibáinak javításában magyar diákok segítettek, de modernizálta a helyesírást is. 1685-ben látott napvilágot a Biblia kis formátumban (nyolcadrét) 3500 példányban, mellette a *Zsoltárkönyv* 1686-os évszámmal, illetve 1687-ben az *Újtestamentum* 4200 példányban. Az elkészült mű a köztudatban „aranyas Biblia”-ként élt, mivel a példányokat aranyozott kötéssel látták el. Tótfalusi a Bibliákat saját költségén haza is szállíttatta, s itthon a bekerülési költségénél olcsóbban árusította. Konzervatív egyháziak ugyanakkor megtámadták őt, hogy az általuk megszokott Jansonius-féle kiadást „meghamisította”. Tótfalusi először egy tudós latin nyelvű műben, az *Apologia Bibliorum*-ban (A Biblia védelmezése, 1697) magyarázta el, hogy hogyan készült el a műve, s mit miért javított, majd a vita elmérgesedésekor egy magyar nyelvű *Mentségben* (1698) próbálta védeni magát. Ez utóbbi munkáját az erdélyi egyház utasítására kénytelen volt visszavonni és nyilvánosan bocsánatot kérni (ekléziát követni). A megpróbáltatások és a megfeszített munka következtében szélütést kapott, és nem sokkal később meghalt. Halálának 300. évfordulóján, 2002-ben az Erdélyi Református Egyházkerület ünnepélyesen visszavonta rá vonatkozó egykori határozatát.

Misztótfalusi Kis Miklós és 1689-ben hazafelé szállított könyvei nem mindennapi kalandokon mentek keresztül: Lengyelországban egy helyi földesúr feltartóztatta a könyveket szállító karavánt, és mivel azt olvasta a ládákon, hogy „aranyos” Biblia, azt hitte, „ariánus” eretnek könyveket csempésznek bennük. Az egész szállítmányt elkobozta, és csak akkor engedte tovább, amikor a környéken rablók kezdtek garázdálkodni, akikről azt hitte, hogy Misztótfalusi bérelte fel őket bosszúból.

A magyar nyelvű protestáns Biblia a 19. és 20. században

1804-ben Londonban megalakult a Brit és Külföldi Bibliatársulat (BKBT). Mielőtt ez a világméretű bibliafordító és -terjesztő munkát végző szervezet misszionáriusai révén elkezdte volna a munkát Magyarországon, főként Debrecenben, Pozsonyban és Pesten illetve külföldön, elsősorban Hollandiában adtak ki Károli Bibliákat – magánkiadásokban. A Habsburg kormánynak szokása volt, hogy elkobozza és megsemmisítse a BKBT által terjesztett Bibliákat, a BKBT mégis jelentős összegekkel támogatta továbbra is a magyar nyelvű Biblia nyomtatását. 1832-ben Sárospatakon jelent meg az első bibliatársulati kiadású Újszövetség, ezt követte 1835-ben az első teljes Biblia.

Mivel a BKBT a felekezeti viták elkerülése végett kizárólag jegyzetek és kommentárok nélküli bibliakiadásokat támogatót, ettől kezdve Magyarországon is eltűntek a „magyarázatos”, tehát felekezeti jellegzetességeket is tartalmazó, jegyzetekkel ellátott Bibliák. Az 1848–49-es szabadságharc leverése után a még szigorúbb és gyanakvóbb Habsburg kormányzat kitiltotta a bibliatársulat képviselőit és a bibliaterjesztést végző skót misszionáriusokat az országból, akik ideiglenesen Berlinben adták ki a magyar nyelvű Bibliát. 1861-ben az osztrák miniszter ismét engedélyt adott a bibliakiadásra. A BKBT ezután előbb Pest és Bécs, majd Budapest központtal adta ki a Károli Bibliát. Ez az állapot változatlanul fennállt majd hetven éven át – leszámítva az 1914–18 közötti háborús éveket, amikor a kapcsolatok Angliával és így a BKBT-vel is szüneteltek –, egészen 1940-ig. A BKBT statisztikája szerint 1832 és 1940 között összesen mintegy másfél millió példány Károli Bibliát jelentettek meg. Eközben három alkalommal változtattak a szövegen revíziókkal és javításokkal, mindhárom alkalommal a BKBT költségén: 1878-ban, 1905-ben (ún. 1908-as revideált szöveg) és 1938-ban.

A második világháborút követő 1948-as politikai hatalomátvétel Magyarországon a Brit és Külföldi Bibliatársulatot mint nyugati szervezetet az ország elhagyására készítette, ezért a magyar nyelvű protestáns Biblia szöveggondozásának és terjesztésének felelőssége (annak anyagi eszközeivel, az 1908-as revideált Károli Biblia szövegével és az 1938-ban megkezdett revízióval együtt) a legnagyobb protestáns egyházra, a reformátusra maradt. A református egyház kezdeményezésére – négy másik protestáns és az Ortodox Egyház közreműködésével – 1949-ben létrejött a Magyar Bibliatanács.

Még a BKBT által kezdeményezett és a Bibliatanács által folytatott Károli-revizíó munkafolyamatait dokumentálják az 1951 és 69 között megjelent próbafüzetek, amelyeknek alapján a fordítók hamarosan egy új fordítás elkészítése mellett döntöttek. Az új fordítás munkálataiba a bibliafordító szakembereken kívül bevonták az érdeklődő magyarországi és határon túli lelkészeket, teológiai tanárokat, külföldi szakértőket, valamint a Bibliatársulatok Világszövetségének fordítási szakembereit (akkoriban például Eugene A. Nida professzort). 1975 tavaszára elkészült az új fordítás, majd 1990-ben annak első és 2014-ben második revíziója (RÚF 2014). A protestáns egyházakban az 1908-as revideált Károli mellett ma ez a legelterjedtebb bibliafordítás.

A rendszerváltozás a bibliatársulati munka számára is változásokat hozott. 1992-ben a Bibliatanács alapjain létrejött a Magyar Bibliatársulat Alapítvány, amely 12 felekezet bibliamunkáját koordinálja. Amíg a Bibliatanács az állam által szigorúan ellenőrzött körülmények között jobbra csak a fordítással és a kiadással foglalkozott, a Bibliatársulat már a hagyományos, nyugati bibliatársulati modell alapján működik, amelyet a Brit és Külföldi Bibliatársulat megteremtett, s amelynek részét képezi a Biblia fordítása, kiadása, terjesztése és népszerűsítése is.

A katolikus egyház és a bibliamisszió

A reformáció azzal kezdődött, hogy Luther új felismerésekre jutott a Biblia olvasása közben. Ezeket – így mondta – nem hajlandó megtagadni, csak ha valaki a Bibliából vett érvekkel cáfolja meg. Követői szerint ez mind a mai napig nem történt meg. Ugyanakkor Luther és az evangélium szerint reformált tanokat a katolikus egyház az 1545–63 között tartott tridenti (trienti) zsinaton elítélte és elvetette.

A reformáció katolikus szempontból újabb sebet ütött az egyház egységén, azonban ébresztően is hatott a katolikus egyházra. Az úgynevezett „katolikus megújulás” vagy „katolikus reformáció” a 16–17. században részben elhozta azokat a változásokat, amelyekért Lutherék is küzdöttek. Bár számos dogmatikai kérdés (például a megigazulás, az eucharisztia/úrvacsora, az egyházjog és egyházszerkezet) továbbra is különbségeket jelez, a Biblia szerepének és használatának kérdésében ma a katolikusok és a protestánsok közelebb vannak egymáshoz, mint Luther óta bármikor a történelemben.

A 19. században a katolikus egyház még bizalmatlansággal szemlélte a bibliatársulatok munkáját, és a híveket óvta azoktól a bibliáktól, amelyek így terjedtek Európa-szerte. Mindeközben azonban a katolikus egyház a maga útját járta a Biblia újrafelfedezésében. A 19. század végétől, XIII. Leó *Providentissimus Deus* kezdetű enciklikájától kezdve számos pápai megnyilatkozás és vatikáni dokumentum hangsúlyozta a Szentírás mind növekvőbb szerepét az egyház életében. Az 1962–65 között tartott II. Vatikáni Zsinat *Dei Verbum* (Isten igéje) kezdetű dokumentuma kijelentette: „Krisztus hívei előtt szélesre kell tárni a kaput, hogy hozzájussanak a Szentíráshoz. (...) Mivel pedig Isten igéjének minden korban elérhetőnek kell lennie, az Egyház anyai törődéssel gondoskodik róla, hogy megfelelő és pontos fordítások készüljenek az egyes nyelveken, főleg a Szent Könyvek eredeti szövegei alapján. E fordításokat minden keresztény használhatja majd, ha – eljön az ideje és az egyházi hatóság jóváhagyja – különvált testvéreink is részt vesznek elkészítésükben.” Ezek az alapokon a 20. század második felében korábban elképzelhetetlen nyitottsággal és eredményességgel közeledhettek egymáshoz a Szentírást kutató és azt terjeszteni vágyó katolikusok és protestánsok.

2008-ban a katolikusok és a protestánsok együtt ünnepelték a Biblia évét Magyarországon, 2009-ben pedig a katolikus egyház döntő fontosságú püspöki szinódust tartott, amelynek témája „Isten szava az Egyház életében és küldetésében” volt.

A II. Vatikáni Zsinat után megújult a magyar nyelvű katolikus bibliafordítás és -kiadás is. Megjelent a teljes Biblia fordítása a Szent István Társulat, majd a Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat gondozásában, de a bencés rend is megjelentetett több Újszövetség-kiadást az elmúlt 50 évben.

A reformáció a Biblia alapján új, egymástól eltartó utakat nyitott az egyház történetében. A Biblia azonban ezeket az utakat az elmúlt évszázadban ismét egyre közelebb hozta egymáshoz.

Nagy örömmel adjuk hírül támogatóinknak, hogy január 19-én megnyílt a látogatók előtt a megújult Bibliamúzeum, amely mintegy 300 négyzetméteren mutatja be a Biblia világát Budapest szívében, a Ráday utca 28. szám alatt.

A Bibliatársulat régóta kíséri figyelemmel és támogatja a Bibliamúzeumot, így olvasóink már többször is találkozhattak hírlevelünk hasábjain egy-egy rövid beszámolóval a munka aktuális állásáról. A kiállítás ugyanis elsősorban azt mutatja be, hogy miért fontos a Biblia a mai korban, és hogy a Biblia valójában nem múzeumba, hanem mindennapi olvasásra ajánlott könyv. Ahogy Tímár Gabriella, a múzeum igazgatónője fogalmaz: a kiállítás a Bibliát mint „nyitott könyvet” akarja elsősorban bemutatni, amely ma is élő és ható üzenetet hordoz, szól hozzánk és kapcsolatba lép velünk, és nem csupán egy távoli kor vitrinbe vagy könyvespolcra való emléke. Ennek megfelelően a látogatók a megújult kiállítótérben egy interaktív élménymúzeumot találnak.

A látogató saját kezűleg építheti meg Noé bárkáját, egy korabeli szír szekeret

mozgatva követheti végig Ábrahám vándorlását, részese lehet a kenyérszaporítás csodájának, nyomon követheti egy Jézus-korabeli halászhajó feltárásának történetét, képzeletben beléphet Heródes jeruzsálemi templomának makettjébe és találkozhat ismert bibliai történetekkel. A kiállítás a teremtéstörténettől kezdve az Újszövetségen át vezet el az első keresztyén közösségek megalakulásáig. Az út állomásain eredeti leletek és tapintható másolatok érzékeltetik az egyes korok történeti hátterét. A múzeum nemcsak a gyermek- és ifjúsági csoportok, hanem bármely korosztály számára élményszerűen mutatja be a Biblia világát és üzenetét.

A 2017. januári megnyitóiig sok munka és hosszú út vezetett. Az átalakítási munkák 2011-ben kezdődtek. Először a romos kazánhelyiség átalakításával bővítették ki a korábbi, jóval kisebb területű múzeumot. Ezután megújult az épület bejárata, majd megnyílt a Bibliás Könyvesbolt, elkészült a Ráday Könyvtár kiállítótere, és az előtérben helyet kapott a Bibliatársulat saját installációja is, amely a bibliafordítás és a bibliaterjesztés nemzetközi munkáját mutatja be.

A Bibliamúzeum hétfőtől péntekig 10 és 18 óra között, szombaton 10 és 17 óra között várja az egyéni látogatókat, hittan- és gyülekezeti csoportokat. A belépés ingyenes!

Cím: 1092 Budapest, Ráday utca 28.

Telefon: (1) 218-0266 /161, (30) 560-2934

E-mail: bibliamuzeum@bibliamuzeum.com

A Norvég Bibliatársulat 1816-ban alakult, közel egy időben az első norvég egyetemmel, az ország első alkotmányával, a nemzeti bankkal és a legfelsőbb bírósággal. Ebben az országalapító időszakban még nehezen lehetett Bibliához jutni. Egy Biblia ára egy cseléd egyhavi fizetésének felelt meg, és száz emberből csupán négynek volt saját Bibliája. Norvég fordítás még nem is létezett ekkor, az emberek a dán fordítást használták.

A Norvég Bibliatársulat jelszava már ebben az időben ez lett: Bibliát mindenkinek! Kezdetben ez csak a dán Bibliák hatékonyabb terjesztését jelentette. Néhány évvel később azonban nekiláttak a Biblia fordításának, s így jelenhetett meg

az első norvég fordítás 1904-ben. Megalakulása óta a bibliatársulat 7 millió teljes Bibliát és 14–16 millió Újszövetséget adott az emberek kezébe. A legújabb norvég bibliafordítást 2011-ben adták ki, emellett két sarkvidéki lapp nyelvre is lefordították az Újszövetséget.

A bibliatársulat jelenlegi munkája a bibliafordítást és -kiadást, a Biblia megértését segítő kiadványok megjelentetését és a Biblia népszerűsítését egyaránt felöleli, és a Bibliatársulatok Világszövetsége (UBS) tagjaként aktív munkát folytat az ország határain túl is, nagyon sok testvér-bibliatársulat munkáját támogatja.

2017. május 3–5. között a Norvég Bibliatársulat huszonnégy munkatársa Buda-

pestre látogatott, egyfajta „csapatépítő” kirándulás jegyében. A norvég kollégák a Magyar Bibliatársulathoz is ellátogattak, és útjuk során megtekintették az új Bibliamúzeumot is.

Haladnak a jelnyelvi bibliafordítás munkálatai

A siketek számára készülő jelnyelvi fordítás részeként már elkészült Márk evangéliuma és a Márkból hiányzó Jézus-történetek, példázatok fordítása, valamint az Apostolok Cselekedeteinek fordítása is megkezdődött. Mindeközben jól halad az eddig lefordított anyag Bibliatársulatok Világszövetségének szakértői

lektorálása. Fejlesztés alatt áll a fordítás internetes multimédiás felülete is. A honlap elérhető lesz a Baptista Egyház honlapján, a bibliatársulat.hu, illetve az abibiamindenkie.hu oldalakon keresztül is. Az MBTA kuratóriumának döntése alapján ebben az évben megkésztetést adott a jelnyelvi fordításnak adott támogatást.

Új adománygyűjtő akciónk meghirdetése: Ajándékozz egy Bibliát a reformáció évében!

Lassan már a reformáció 500. emlékévének közepén járunk! Mi, a Bibliatársulat munkatársai különösen is érzékeljük annak a nehézségét, hogyan beszéljünk a reformáció mai aktualitásáról úgy, hogy közben nem a Bibliáról beszélünk. Mi természetesen elfogultak vagyunk ebben a dologban, és meggyőződésünk, hogy Luther és követőinek kiállása a 16. században nagyrészt összefoglalható azzal a jelmonddal, amelyet mi is a zászlónkra tűztünk az elmúlt két évben: „A Biblia mindenkié!”

Akárcsak a 16. században, 2017-ben is a Biblia az újra felismert és felfedezett vagy felfedezésre váró iránytű a helyes és Isten akarata szerinti élethez. Azon munkálkodunk 2017-ben is, hogy ez az üzenet minél több emberhez eljusson. Így próbálunk eleget tenni a gyülekezetektől, egyesületektől, és magánszemélyektől hozzánk beérkező Biblia iránti kéréseknek. Most meghirdetett adománygyűjtő akciónknak az a célja, hogy összekössük azokat, akik szeretnének Bibliát adományozni azokkal, akiknek pedig szükségük van a Bibliára. Különösen is gondolunk azokra a speciális missziói területekre, például a cigány- és a menekültmisszióra, a kórház-

és börtönmisszióra, valamint az iskolákra, amelyeknek kiemelt segítséget szeretnénk adni. Ebben az évben is folytatjuk a vakokat és gyengénlátókat segítő hangzó Biblia programunkat. Eddig már több mint 350 hangzó Bibliát tartalmazó Megavoice lejátszót adtunk át ingyen a rászorulóknak. Mindenkinek olyan Bibliát adunk, amilyenre szüksége van.

Legyen Ön is támogatója egy vagy több Biblia adományozásának azzal, hogy a hírlevelünkhöz mellékel postai átutalási csekket vagy banki átutalással (az alábbi számlaszámra) elküldi adományát a Magyar Bibliatársulat Alapítvány számára! Kérjük, adja meg nevét és elérhetőségét is, hogy tájékoztassuk arról, kihez jutott el az Ön által támogatott Biblia!

Javaslatokat, kérdéseiket továbbra is várjuk a honlapunkon keresztül (www.bibliatarsulat.hu), e-mail formájában (info@bibliatarsulat.hu), vagy telefonon a (06 1) 209 3033-as számon.

Magyar Bibliatársulat Alapítvány

1113 Budapest, Bocskai út 35.

Adószámunk: 19700739-2-43

Számlaszámunk: 11714006-20267306

Örményország • Örményországban az itthon is ismert kampánycsendhez hasonlóan a csend napjának hívják a választás előtti napot. A csend napja idén április elsjére esett, ugyanarra a napra, amikor az örmény siket közösség az első örmény jelynelvi biblia megjelenését ünnepelte.

„A csend megtört!” – mondta az örmény bibliatársulat projektigazgatója, Arshavir Kapoudijan az örömteli és színes eseményről. A 365 bibliai történetet tartalmazó háromrészes projekt első gyümölcse az *Őszövségi történetek* DVD. Előkészületben van, és várhatóan még idén megjelenik a második rész *Jézus élete* címmel, és jövőre várható a befejező *Apostolok Cselekedetei*. „Nagyon sokat tanultunk a Bibliáról, és az egyik legfontosabb dolog a hit fontosságának felismerése volt. Csak e hit segítségével tudtuk legyőzni azt a sok nehézséget,

amellyel Isten Igéjének fordítása közben találkoztunk” – mondta Edik Hayrapetian, az egyik fiatal fordító.

Burkina Faso • A Burkina Faso délnyugati részén élő keresztyének nagy örömmel vették a teljes Biblia birifor nyelvre történő lefordításának tavalyi hírét. A cél az Őszövség lefordítása, és az 1993-ban elkészült Újszövség revíziója. A helyi keresztyének már régóta várnak a teljes Bibliára. Az országban kb. 300 ezren beszélik a nyelvet,

és még nagyjából 130 ezren a szomszédos országokban. Az új fordítás remélhetőleg nemcsak az ismeretlenségükön fog segíteni, hanem ahhoz is hozzájárul majd, hogy leküzdjék az országban még mindig magas írástudatlanságot.

Németország • Megjelent Luther Márton bibliafordításának legújabb revideált szövege, a Lutherbibel 2017 a Német Bibliatársulat gondozásában. Az új bibliakiadást a Frankfurti Nemzetközi Könyvvásáron mutatták be tavaly októberben, több programmal is felhívva a figyelmet a Luther által készített fordítás kulturális hatására éppúgy, mint egyházi jelentőségére. Az új Biblia a Kálvin Kiadónál is megvásárolható, és 2017. október 31-éig ingyenesen letölthető alkalmazásként is hozzáférhető (iOS, Android).

Fotók: MBTA, United Bible Societies és wikipedia

Kiadja a Magyar Bibliatársulat Alapítvány • 1113 Budapest, Bocskai út 35.

Felélős kiadó: dr. Pecsuk Ottó, a Magyar Bibliatársulat Alapítvány főtiktára

ISSN 2063-790-X (nyomtatott) ISSN 2063-7918 (online)

Nyomtatva és fűzte az ADIMTONE Kft.